

بازار سرمایه و کمک به غربالگری جهت تخصیص منابع مالی در بانکداری اسلامی

محمدنقی نظریور*

یحیی لطفی‌نیا**

چکیده

به دلیل وجود انگیزه‌های متفاوت میان بانک و گیرنده تسهیلات همواره نوعی عدم تقارن اطلاعات بین این دو وجود دارد که این امر منجر به پیدایش ریسک‌هایی برای بانک در زمینه اعطای تسهیلات می‌شود. یکی از روش‌هایی که بانک‌ها می‌توانند جهت کاهش ریسک‌های مربوط به اعطای تسهیلات در پیش بگیرند، بهره‌گیری از ظرفیت‌های ایجاد شده در بازار سرمایه به خصوص بازارهای ثانویه جهت غربالگری به عنوان یکی از روش‌های کاهش و مدیریت ریسک اعتباری است. افزون بر این در بانکداری اسلامی به دلیل لزوم رعایت مسائل شرعی در اعطای تسهیلات بانک‌ها می‌توانند از ظرفیت غربالگری شرعی ایجاد شده در بازار سرمایه نیز استفاده کنند.

در این مقاله به روش توصیفی و تحلیل محتوا با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، این فرضیه بررسی می‌شود که «بازار سرمایه می‌تواند بانک‌های اسلامی را در بهبود غربال تسهیلات گیرندگان و همچنین بخش‌های مختلف اقتصادی یاری کند». از جمله آثار قابل مشاهده برای روش‌های غربالگری از طریق بازار سرمایه مواردی همچون کاهش مطالبات معوق بانک‌ها، کاهش محدودیت‌های دسترسی به تسهیلات بانکی توسط مصرف‌کنندگان خرد، سهولت دستیابی متقاضیان به منابع مالی بانک‌ها، کم‌رنگ شدن نقش وثیقه در تسهیلات‌دهی، کاهش ریسک کژگزینی و بهبود پرتفوی تسهیلات اعطایی بانک‌ها، کاهش ریسک شریعت در بانکداری اسلامی است. **واژه‌های کلیدی:** بازار سرمایه، بازار سهام، بانکداری اسلامی، تسهیلات، تخصیص منابع، غربالگری.

طبقه‌بندی JEL: G24، G14 و G11.

۱. مقدمه

در اقتصادهای پولی نوین، نقش بانک‌ها در گسترش و تسهیل مناسبات اقتصادی آنگاه اهمیت خود را نمایان کرده است که آن را به شبکه شریان‌های خونی یا اعصاب در بدن موجود زنده تشبیه کرده‌اند. سلامت شبکه بانکی تحت تأثیر محیط کلی حاکم بر مناسبات اقتصادی و سیاست‌گذاری کلان اقتصادی قرار دارد و عدم سلامت بانک‌ها موجب تسری نگرانی به کل اقتصاد می‌شود و پیامدهایی برای سیاست‌های بودجه‌ای و پولی دارد (میشکین، ۱۳۸۸، ص ۱۰۸-۱۰۹).

بانک‌ها به عنوان بنگاه‌های اقتصادی نقش اساسی در رشد و توسعه اقتصادی دارند. آنها برای تحقق اهداف ترسیمی مورد نظر از جمله انباشت سرمایه از طریق تأمین مالی، به مدیریت بهینه دارایی‌های خود نیاز دارند. از جمله دارایی‌هایی که بانک‌ها در ترازنامه خود دارند، تسهیلات اعطایی به نیازمندان به منابع مالی می‌باشد.

بانک‌ها در اعطای تسهیلات خود به متقاضیان با ریسک‌های متفاوتی مواجه هستند که همواره برای بیشینه‌سازی سود و بازدهی باید اقدامات مناسبی جهت مدیریت و کاهش آنها انجام دهند. از جمله این ریسک‌ها که بانک‌ها در اعطای تسهیلات با آن مواجه هستند ریسک کژگزینی^۱، اعتباری^۲ و همچنین ریسک شریعت مربوط به بانکداری اسلامی است. در واقع بانک‌ها جهت مدیریت و کاهش این ریسک‌ها درصدد انجام یک‌سری اقدامات برآمده‌اند.

از مهم‌ترین اقداماتی که بانک‌ها برای مدیریت و کاهش ریسک‌های مرتبط با اعطای تسهیلات بهره می‌گیرند، غربال‌گری و پایش^۳، نظارت، گرفتن وثیقه معتبر و ضمانت متقاضی تسهیلات توسط ضامن معتبر است. بانک‌ها با توجه به شرایط متفاوت و برای متقاضیان گوناگون روش‌های مختلفی جهت کاهش ریسک اعتباری مشتریان به کار می‌گیرند.

مهم‌ترین اقدامی که بانک‌ها در مواجهه با متقاضیان زیاد دریافت تسهیلات می‌توانند انجام دهند غربال کردن آنها است. در واقع بانک‌ها باید به دنبال سازوکاری باشند که بتوانند مشتریان خود را غربال کنند. به این صورت که مشتریان خوب و بد خود را تشخیص و از این طریق ریسک‌های خود را کاهش دهند. افزون بر آن بانک‌ها باید به دنبال این موضوع باشند که منابع خود را به بخش‌ها و زیربخش‌هایی اختصاص دهند که بیشترین بازدهی و کمترین ریسک را برای آنها به

۱. کژگزینی (Adverse Selection): فرایند بازار ممکن است به گونه‌ای باشد که مشتریان «بد» که خودشان را به نهادهای مالی نزدیک می‌کنند، با احتمال بیشتری بتوانند خواسته‌شان را به کرسی بنشانند و وام بگیرند؛ چراکه عدم تقارن اطلاعات حکم فرماست. مثلاً اگر بانک نرخ بهره را افزایش دهد، احتمال آنکه مشتریان کم‌اعتبارتر را بپذیرد، افزایش می‌یابد و در عین حال احتمال اینکه این گونه مشتریان وام‌های دریافتی را بازپرداخت نکنند نیز بیشتر است (پیل بیم، ۱۳۹۱، ص ۸۹۸).

همراه داشته باشد که این امر زمینه را برای بهبود پرتفوی^۱ تسهیلات اعطایی بانک فراهم می‌کند. در واقع بانک‌ها برای تشخیص این موارد از روش‌های متفاوتی از جمله سیستم‌هایی همچون اعتبارسنجی^۲ متقاضیان استفاده می‌کنند. در واقع سیستم اعتبارسنجی با در اختیار داشتن اطلاعات متعددی از مشتریان بانک که از منابع اطلاعاتی متعددی به دست آمده است، می‌تواند میزان اعتبار مشتری خود را تشخیص دهد و بر اساس این ویژگی قرارداد منعقد کند یا نکند. افزون بر این مباحث مشترک بین بانکداری ربوی و اسلامی، بحث ریسک شریعت در بانکداری اسلامی اهمیت بسزایی دارد و بانک‌ها باید درصدد کاهش این ریسک از طریق انتخاب مشتریانی که حداقل ریسک شریعت را دارند، اقدام کنند.

افزون بر این بانک‌ها می‌توانند از بازار سرمایه^۳ به عنوان بازاری بلندمدت با ظرفیت‌های متعددی همچون تأمین مالی بلندمدت متقاضیان و همچنین کشف قیمت و بازدهی و توزیع ریسک، به منظور غربالگری جهت تخصیص منابع مالی خود استفاده کنند. بازار سرمایه خود به دو بخش بازار اولیه^۴ و بازار ثانویه^۵ تقسیم می‌شود. بازار اولیه مربوط به انتشار اولیه اوراق بهادار است که شرکت‌ها اقدام به تأمین مالی می‌کنند. بازار ثانویه نیز مربوط به خرید و فروش اوراق بهادار است که این خرید و فروش زمینه را برای کشف قیمت و همچنین بازدهی واقعی اوراق بهادار منتشر شده از سوی شرکت‌ها توسط نیروی‌های بازار فراهم می‌کند. افزون بر این، بازارهای ثانویه توانایی کشف بازدهی بخش‌ها و زیربخش‌های مختلف اقتصادی را دارند. بنابراین بانک‌ها می‌توانند از این ظرفیت‌های ایجاد شده از سوی بازارهای ثانویه اوراق بهادار جهت بهبود غربال تسهیلات گیرندگان و همچنین بهبود پرتفوی تخصیص منابع بانک‌ها به خصوص بانک‌های اسلامی که در مواردی همچون تسهیلات مشارکتی نیازمند به ورود به بخش واقعی اقتصاد هستند، بهره گیرند.^۶

در این مقاله با روش توصیفی و تحلیل محتوا و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای این فرضیه بررسی می‌شود که «بازار سرمایه می‌تواند بانک‌های اسلامی را در بهبود غربال تسهیلات گیرندگان و همچنین بخش‌های مختلف اقتصادی یاری کند». در واقع بازار سرمایه از سه طریق غربالگری از طریق ورود شرکت‌ها به بازار سهام، غربالگری از طریق کمک به جهت‌دهی

1. Portfolio

2. Credit Bureau

3. Capital Market

4. Primary Market

5. Secondary Market

۶. گفتنی است که در این مقاله با پیش فرض بازار سرمایه اسلامی (به خصوص بورس اوراق بهادار) با کارآیی و عمق بالا و همچنین توسعه یافته از منظر شاخص‌های مالی دیگر همچون شفافیت بالای اطلاعات، رعایت استانداردهای مالی که نتیجه آن میزان الحارره بخش واقعی اقتصاد کشور است تألیف می‌شود.

تخصیص منابع بانکی به بخش‌های مختلف اقتصادی، غربال‌گری از طریق کاهش تقاضا برای تسهیلات مشارکتی بانکداری اسلامی، به بانک‌های اسلامی جهت کاهش ریسک و همچنین افزایش بازدهی و کارایی کمک می‌کند.

۲. ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق

بانک‌ها جهت کاهش ریسک اعتباری متقاضیان دریافت تسهیلات اقدام به غربال‌گری متقاضیان تسهیلات می‌کنند. در واقع بانک‌ها با این کار درصدد کاهش اعطای تسهیلات به مشتریان با ریسک بالا هستند که از آن طریق بتوانند حداکثر سود و بازدهی را برای سپرده‌گذاران و سهام‌داران خود به دست بیاورند. در زمینه نحوه و روش‌های غربال‌گری متقاضیان تسهیلات بانکی مطالعات محدودی انجام شده است که در ادامه به مهم‌ترین آنها پرداخته می‌شود.

عبدۀ تبریزی و رادپور (۱۳۹۰)، با روش توصیفی و تحلیل محتوا، رابطه رقابتی، مکمل بودن و روابط مشترک بانک‌ها با بازار سرمایه را بررسی کرده‌اند. آنها یکی از راه‌های کمک بانک‌ها به بازار سرمایه را وام‌دهی آنها به شرکت‌ها و کمک بازار سرمایه به بانک‌ها را شناسایی و غربال وام‌گیرنده‌ها و نظارت بهتر بر سرمایه‌گذاری‌ها معرفی می‌کنند. نگارندگان در مورد چگونگی غربال وام‌گیرنده‌های صنعت بانکداری از طریق بازار سرمایه توضیحی نداده‌اند.

نظریور و حقیقی (۱۳۹۲)، با روش توصیفی و تحلیل محتوا، ضمن بررسی بازارهای مالی و ارتباطات متقابل در اقتصاد سنتی، در فصل هفتم کتاب که در زمینه چگونگی ارتباط بازار سرمایه با بانک‌های اسلامی است، کمک به رتبه‌بندی متقاضیان تسهیلات بانکی و تخصیص (اعطا) منابع بانکی را معرفی می‌کند که به عنوان یکی از روش‌های غربال‌گری گیرندگان تسهیلات بانکی از طریق سازوکار بازار سرمایه است. در واقع نحوه غربال‌گری از طریق تعیین رتبه اعتباری اوراق منتشره توسط شرکت‌ها در بورس اوراق بهادار می‌باشد که بانک‌ها از طریق این رتبه‌بندی در مورد اعطا یا عدم اعطای تسهیلات تصمیم می‌گیرند. این امر زمینه افزایش تعامل بازار سرمایه و بازار پول را فراهم می‌کند.

هاس و هورن^۱ (۲۰۱۰) در مقاله‌ای با عنوان «بحران به عنوان یک خطر: چگونگی تشدید انجام غربال‌گری و نظارت توسط بانک در طول یک بحران مالی؟»، به دنبال پاسخ به این پرسش هستند که تا چه اندازه انقباض اعتباری در طول بحران تشدید و نظارت بانک‌ها بوده است؟ آنها برای پاسخ به این پرسش به بررسی ساختار تعداد زیادی از وام‌های سندیکایی به شرکت‌های خصوصی غیر مالی پرداخته‌اند که نتایج نشان می‌دهد کاهش حجم وام‌دهی در طول بحران

1. Haas and Horen

در اثر سیاست انقباض مالی تا حدودی با غربالگری و نظارت سخت‌گیرانه‌تر بانک‌ها بوده است. افزون بر مطالعاتی که در زمینه غربالگری از طریق بازار سرمایه و همچنین تعامل بازارهای مالی به‌عنوان یکی از عوامل توسعه بازارهای مالی می‌باشند، مطالعاتی نیز در زمینه سامانه اعتبارسنجی مشتریان بانک‌ها که در واقع نوعی از غربالگری در سطح داخلی بانک محسوب می‌شود، انجام شده است که به معرفی مواردی از آنها پرداخته می‌شود.

خلیلی عراقی (۱۳۸۴)، با روش توصیفی و تحلیل محتوا، با توجه به اهمیت رتبه‌بندی اعتباری مشتریان بانک‌ها از مدل تصمیم‌گیری برای این امر استفاده می‌کند. در واقع هدف از به‌کارگیری روش موجود، این است که راجع به چگونگی وضعیت اعتباری مشتری تصمیم درستی گرفته شود تا منابع بانکی به بهترین روش یا به عبارتی، با ریسکی مدیریت شده تخصیص یابد. در واقع ایشان یکی از معیارهای مدل تصمیم‌گیری را غربالگری مشتریان بانک معرفی می‌کند.

جلیلی (۱۳۸۹)، با روش توصیفی و تحلیل محتوا، ضمن معرفی سامانه گزارشگری اعتباری و اعتبارسنجی بانکی که در دنیا به‌عنوان اعتبارسنجی شناخته می‌شود و بر پایه تسهیم اطلاعات و در حقیقت مشارکت سازمان‌هایی که اطلاعاتی از وضعیت اعتباری اشخاص (حقیقی یا حقوقی) دارند، شکل می‌گیرد. در واقع اعضای سامانه اعتبارسنجی، باید بر اساس استاندارد مشخصی، اطلاعات اعتباری افراد و مشتریان را در قالب پایگاه داده‌ای منسجم ذخیره کنند تا دیگر اعضا نیز بتوانند با تعریف دسترسی خاصی، از این اطلاعات بهره‌مند شوند. اجرای چنین سازوکاری بدون بهره‌گیری از فناوری اطلاعات میسر نیست. شرکت مشاوره رتبه‌بندی اعتباری ایران به‌عنوان نهاد مالی رتبه‌بندی و اعتبارسنجی مشتریان در راستای اصل ۴۴ قانون اساسی و قانون طرح تسهیل اعطای تسهیلات مصوب مجلس شورای اسلامی و با مأموریت ایجاد سامانه اعتبارسنجی برای نظام بانکی و اعتباری کشور ایجاد شده و تاکنون توانسته است با حمایت وزارت امور اقتصادی و دارایی، بانک مرکزی و همچنین مشارکت بانک‌های کشور، تمام زیرساخت مورد نیاز را در راستای دستیابی به نظام اعتبارسنجی و گزارشگری اعتباری برای نظام بانکی و بیمه‌ای فراهم کند.

نظر به مطالعات انجام شده در زمینه غربالگری متقاضیان تسهیلات بانکی و همچنین رتبه‌بندی اعتباری مشتریان بانک که هر دو درصدد کاهش و مدیریت ریسک اعتباری بانک هستند خلأ مطالعه‌ی جامعی که در زمینه غربالگری متقاضیان تسهیلات بانکداری اسلامی در اقتصاد اسلامی و همچنین جهت‌دهی به منابع بانک‌های اسلامی برای تخصیص بهینه منابع خود به بخش‌های مختلف اقتصادی باشد، احساس می‌شود. بنابراین در ادامه ضمن بیان مبانی غربالگری در مباحث تأمین مالی از طریق مؤسسه‌های مالی به معرفی روش‌هایی جهت غربالگری از طریق ظرفیت‌های بازار سرمایه (به‌خصوص بورس اوراق بهادار) توسط بانکداری اسلامی پرداخته می‌شود.

۳. غربال‌گری متقاضیان دریافت وام (تسهیلات) از نظام بانکی

بانک‌ها و سایر مؤسسه‌های مالی برای کسب سود مناسب باید در صدد کسب دارایی با بازدهی مناسب جهت دستیابی به بیشترین سود باشند. در واقع از آنجا که یکی از مهم‌ترین دارایی بانک‌ها تسهیلات اعطایی است باید در تخصیص آن دقت شود تا ریسک‌های کژگزینی و کژمنشی^۱ به‌عنوان مهم‌ترین ریسک‌های اعتباری به وجود نیایند. مهم‌ترین روشی که برای این امر توسط کارشناسان معرفی شده غربال‌گری وام یا تسهیلات‌گیرندگان بانکی است.

در بازارهای وام اطلاعات نامتقارن وجود دارد؛ زیرا اطلاعات وام‌دهندگان از وام‌گیرندگان نسبت به فرصت‌های سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های وام‌گیرندگان کمتر است. این شرایط باعث دو نوع فعالیت تولید اطلاعات توسط بانک‌ها و سایر مؤسسه‌های مالی می‌شود که عبارتند از: غربال‌گری و پایش. در واقع از قول والتر ریستون^۲ -یکی از رؤسای سابق سیتی کورپ^۳ بزرگ‌ترین شرکت بانکی در ایالات متحده- اغلب نقل می‌شود که گفته است «کار بانک، تولید اطلاعات است» (میشکین، ۱۳۸۸، ص ۵۰۸).

به خاطر مشکل کژگزینی در بازارهای وام، وام‌دهندگان باید مشتریان بد و خوب را تشخیص دهند تا وام‌ها برای آنها سودآور باشد. وام‌دهندگان برای غربال‌گری مؤثر باید اطلاعات موثقی را در مورد وام‌گیرندگان احتمالی جمع کنند (همان).

هنگامی که شما برای یک وام مصرفی اقدام می‌کنید، نخستین کاری که از شما خواسته می‌شود این است که فرم‌هایی را پر کنید که اطلاعات زیادی را در مورد امور مالی شخصی شما مطالبه می‌کند. در مورد حقوق، حساب‌های بانکی و دیگر دارایی‌هایتان، وام‌های معوقه؛ سوابق وام، کارت اعتباری و بازپرداخت‌های حساب هزینه؛ تعداد سال‌هایی که کار کرده‌اید و اینکه کارفرمایان شما چه کسانی بوده‌اند از شما سؤال می‌شود. وام‌دهنده از این اطلاعات استفاده می‌کند تا با محاسبه «رتبه اعتباری» اعتبار شما را ارزیابی کند و ببیند تا چه حد قابل اعتماد هستید، البته قضاوت هم در این ارزیابی نقش دارد. کارشناس اعتباری حتی ممکن است بر مبنای منش یا ظاهر شما قضاوت کند^۴ (همان، ص ۵۰۸-۵۰۹).

فرایند غربال‌گری شرکت‌ها هم به همین صورت است. اطلاعاتی در مورد سود و زیان (درآمد) شرکت و دارایی‌ها و بدهی‌های آن جمع می‌شود. وام‌دهنده احتمال موفقیت آینده کسب و کار را نیز

۱. کژمنشی (Moral Hazard): کژمنشی در بازارهای مالی خطری است که ممکن است به خاطر انجام فعالیت‌هایی که از نظر بانک‌ها (قرض‌دهنده) مطلوب است، قرض‌گیرنده دچار آن شود (رفتار غیراخلاقی) و احتمال بازگشت وام را کمتر کند (میشکین، ۱۳۸۸، ص ۷۹).

2. Walter wriston

3. Citicorp

۴. به همین دلیل است که غالب مردم در زمان مراجعه به بانک برای تقاضای وام، لباس‌های بهتری به تن می‌کنند.

ارزیابی می‌کند. بنابراین، افزون بر کسب اطلاعات در مواردی از قبیل ویژگی‌های فروش، کارشناس اعتباری سؤال‌هایی در مورد برنامه آینده شرکت، هدف از دریافت وام و چگونگی رقابت در صنعت را می‌پرسد. کارشناس یاد شده حتی می‌تواند برای به‌دست آوردن یک دید اولیه در مورد عملکرد شرکت از آن بازدید به عمل آورد (همان، ص ۵۰۹).

افزون بر این در اقتصاد اسلامی به صورت عام و تأمین مالی اسلامی به صورت خاص به دلیل ملزم بودن شرکت‌ها و نهادهای مالی و غیرمالی به رعایت مسائل شرعی این امر باید توسط مدیریت بانک‌های اسلامی مورد توجه قرار گیرد. به این معنا که بانک‌ها در هنگام انتخاب مشتری برای اعطای تسهیلات باید اطلاعات لازم در مورد حوزه فعالیت شرکت و مسائلی که در ارتباط با رعایت الزامات شرعی هستند را در نظر بگیرد. در واقع این امر در مورد بانک‌هایی که در فضای غیراسلامی مشغول به فعالیت هستند، اهمیت بیشتری نسبت به بانک‌های اسلامی که در جوامع اسلامی مشغول به فعالیت هستند دارد.

در واقع بازار سرمایه به‌خصوص بورس اوراق بهادار به دلیل نوع کارکرد خود از جمله پذیرش شرکت‌ها جهت عرضه سهام خود و همچنین کشف بازدهی اوراق منتشرشده و همچنین کشف بازدهی بخش‌های مختلف اقتصادی می‌تواند بانکداری اسلامی را در غربالگری متقاضیان تسهیلات بانکی کمک کند که در ادامه سه مورد از روش‌های غربالگری تخصیص منابع از طریق سازوکارهای بازار سرمایه به تفصیل مطرح می‌شود.

۴. بازار سرمایه و کمک به غربالگری بانک‌ها در تخصیص منابع

مفهوم غربالگری، بیشتر در نهادهای مالی همچون بیمه‌ها و بانک‌ها در ارتباط با افراد حقیقی کاربرد دارد. به این صورت که شرکت‌ها برای جلوگیری از کژگزینی به یک‌سری اطلاعات در ارتباط با مشکل کژگزینی نیاز دارند. شرکت‌ها بر اساس اطلاعات به دست آمده از مشتریان آنها را غربال و انتخاب می‌کنند. در زمینه اعطای تسهیلات به شرکت‌ها نیز بحث غربالگری اهمیت بالایی برای بانک دارد. در واقع این اهمیت از آنجا ناشی می‌شود که بانک‌ها در صورتی که بتوانند شرکت‌هایی مورد اطمینان را به‌عنوان مشتری خود برگزینند، زمینه ایجاد یک رابطه بلندمدت بین آنها فراهم می‌شود که این امر خود یکی از موارد کاهش ریسک‌های اعتباری برای بانک‌ها در زمینه اعطای تسهیلات می‌باشد. بنابراین بانک‌ها در این زمینه باید دقت بیشتری نسبت به مشتریان حقیقی داشته باشند.

با توجه به اهمیت بحث غربالگری مشتریان به‌خصوص برای بانک‌ها که باید به دو گروه سهام‌داران و سپرده‌گذاران پاسخ‌گو باشند، در ادامه بحث با توجه به ظرفیت‌های بازار سرمایه به‌خصوص بازارهای ثانویه (بازار سهام و اوراق بهادار) فعال در آن به سه مورد از

نمونه‌های غربال‌گری که بانک‌های اسلامی می‌توانند در انتخاب مشتریان خود استفاده کنند، پرداخته می‌شود.

غربال‌گری به این صورت اتفاق می‌افتد که بانک‌ها بر اساس سیستم عملکردی بازار سرمایه و ظرفیت‌هایی که در بازار سرمایه به صورت سیستماتیک ایجاد می‌شود، اقدام به استفاده بهینه از این ظرفیت‌ها و اطلاعات جهت کاهش ریسک‌های مربوط به اعطای تسهیلات و پیشینه کردن سود خود از طریق تعامل صورت گرفته میان بازار سرمایه و بانکداری اسلامی می‌کنند.^۱

۴-۱. غربال‌گری از طریق ورود شرکت‌ها به بازار سهام

بورس اوراق بهادار به‌عنوان مهم‌ترین رکن بازار سرمایه بر اساس نوع اوراقی که در آن معامله می‌شود، نام‌گذاری می‌گردد. از جمله این اوراق، اوراق سهام است که بازار آن را بازار سهام می‌نامند. ورود به بازار سهام توسط شرکت‌ها نیازمند رعایت الزاماتی است. شرکت‌هایی در بازار سهام (بورس) پذیرفته می‌شوند که شرایط مشخصی را داشته باشند. از جمله این شرایط:

۱. شرایط مربوط به تعداد سهام و سهام‌داران بر طبق این شرط تعداد سهام و سهام‌داران باید از تعداد معینی بیشتر باشد؛

۲. شرط مربوط به سودآوری شرکت: شرکت‌های پذیرفته‌شده باید سودآور باشند؛

۳. شرط کیفیت مطلوب مدیریت که در ارتباط نزدیک به شرط ۲ می‌باشد؛

۴. شرط وجود سیستم مالی قابل اعتماد تا منافع سهام‌داران تأمین شده و از سوء استفاده‌های احتمالی توسط مدیران شرکت جلوگیری شود؛

۵. شرط وجود سیستم گزارش‌دهی مناسب: هرگونه اطلاعی که به نحوی بر ارزش سهام اثر بگذارد باید به سرعت و بدون تبعیض به اطلاع سهام‌داران برسد؛

۶. شرط وجود سیاست با ثبات تقسیم سود برای کاهش ریسک نوسانات در بازده سهام: شرکت‌ها باید سیاست با ثباتی را در تقسیم سود بگیرند تا هر سال مبلغ معینی به‌عنوان سود سهام توزیع شود، حتی اگر مبلغ سود سالیانه در نوسان باشد (ختائی، ۱۳۷۸، ص ۴۱-۴۲).

افزون بر این الزامات برای ورود شرکت‌ها به بازار سرمایه (بازار سهام) جهت تأمین مالی، شرکت‌ها نیازمند رعایت قوانین حاکم بر بازارهای ثانویه جهت تداوم فعالیت می‌باشند. از جمله این قوانین افشای اطلاعات به موقع و همچنین شفاف‌سازی امور مالی است. در واقع اگر شرکت‌ها

۱. در واقع بر اساس فروض مقاله هر چقدر بازار سرمایه اسلامی در تولید اطلاعات مالی مورد نیاز بانک‌های اسلامی جهت غربال مشتریان خود موفق عمل کنند، مشکل بانک‌ها در ارتباط با ریسک اعتباری در ارتباط با اعطای تسهیلات کاهش خواهد یافت. بنابراین با توجه به بانک‌محور بودن نظام مالی کشور توجه و تأکید بر گسترش و رونق بازار سرمایه، به‌خصوص بازارهای ثانویه می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر جهت افزایش کارایی نظام بانکی کشور مطرح باشد.

از این قوانین تخطی کنند با مجازات‌های سنگینی از سوی سازمان بورس اوراق بهادار مواجه می‌شوند که از جمله آنها بسته شدن کد معاملاتی و در مواردی کاهش قیمت سهام به دلیل کاهش رتبه اعتباری است.

طبق فرضیه بازار کارآ، قیمت‌های سهام همه اطلاعات موجود را منعکس می‌کنند. بنابراین، در صورتی که اطلاعات شفاف در دسترس باشند، یک خبر خوشی از یک شرکت، به‌طور میانگین قیمت سهام آن شرکت را بالا نمی‌برد؛ زیرا این اطلاعات پیشاپیش در قیمت سهام منعکس شده است. این امر در مورد خبر بد نیز حاکم می‌باشد. شواهد تجربی اولیه این حدس فرضیه بازار کارآ را تأیید می‌کرد که:

خبر درآمد خوب یا خبر خرد کردن سهام^۱ به‌طور میانگین باعث افزایش قیمت سهام نمی‌شوند (میشکین، ۱۳۸۸، ص ۴۰۷).

با این حال هر قدر که بازارهای سهام بزرگ‌تر و میعان آن بیشتر باشد، کسب اطلاعات بهتر انجام می‌شود. این پیشرفت در کسب اطلاعات مربوط به بنگاه‌های تخصیص منابع را به‌طور اساسی بهبود می‌بخشد. به‌طور کلی می‌توان گفت بازار سهام به جمع‌آوری و انتشار اطلاعات از طریق قیمت‌های اعلام شده سهام می‌پردازد. حتی عامل‌هایی که فرآیند پرهزینه ارزیابی بنگاه‌ها، مدیران و شرایط بازارها را قبول نمی‌کنند می‌توانند قیمت سهام را که منعکس‌کننده اطلاعات تهیه شده از طرف دیگران است، ملاحظه کنند (کازرونی، ۱۳۷۷، ص ۴۹۶).

با توجه به مباحث مطرح شده در ارتباط با ظرفیت و کارایی بازارهای سهام و همچنین شرایط و الزامات ورود شرکت‌ها به بازار سهام در ادامه به بیان چگونگی به‌کارگیری این ظرفیت از سوی بانک‌های فعال در نظام بانکی اسلامی جهت غربالگری مشتریان پرداخته می‌شود.

در واقع سیستم نظارتی و کنترلی بازار سهام بر شرکت‌های سهامی فعال، منجر به برتری این شرکت‌ها نسبت به سایر شرکت‌ها در انتخاب به‌عنوان مشتری به‌منظور اعطای تسهیلات بانکی می‌شوند. به این صورت که بانک در غربال متقاضیان تسهیلات برای اهداف خاص شرکت‌ها همچون دریافت تسهیلات فروش اقساطی به‌منظور تأمین مواد اولیه مورد نیاز شرکت، شرکت‌های فعال بورسی را در اولویت نسبت به سایر شرکت‌ها قرار می‌دهند. در واقع بانک با این اقدام تا حدودی ریسک مربوط به کژگزینی خود را از طریق سیستم نظارتی و افشای اطلاعاتی قوی و مناسب بازار سهام کاهش می‌دهد.

در مرحله بعدی به دلیل محدود بودن و یا شرایط خاصی (الزامات قانونی بانک مرکزی) که بر

۱. تقسیم هریک به چند سهم که معمولاً درآمدهای بالاتر به دنبال دارد.

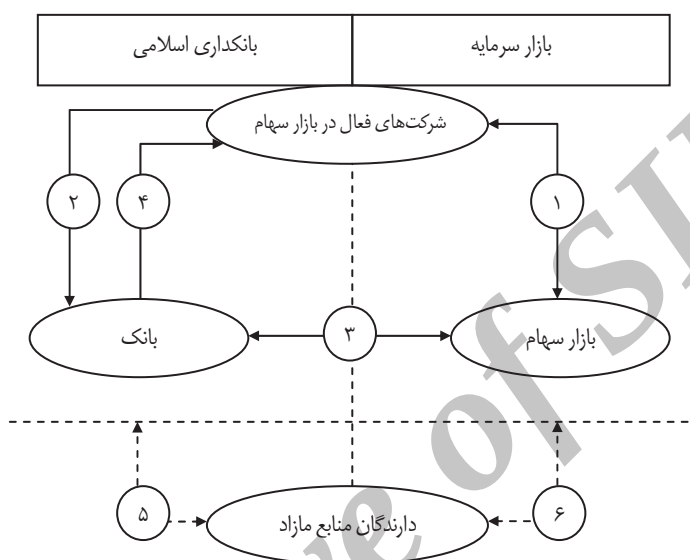
بانک‌ها در اعطای تسهیلات به بخش‌های مختلف اقتصادی حاکم است، بانک نیازمند غربال از بین متقاضیان فعال بورسی جهت اعطای تسهیلات می‌باشد که این کار را نیز با توجه به ظرفیت‌های سیستمی که بازار سهام در اختیار عاملان بازار قرار می‌دهد تا حدودی قابل رفع می‌باشد. روش انتخاب و غربال به این صورت است که بانک روند قیمت و بازدهی سهام شرکت‌های متقاضی دریافت تسهیلات در بازار سهام را بررسی می‌کند. در واقع بانک شرکت‌هایی که سهام آنها در بازار رشد قیمتی خوبی را نسبت به دیگر شرکت‌های متقاضی دریافت تسهیلات دارد در اولویت قرار می‌دهد. دلیل انتخاب این شرکت‌ها نیز این است که در بازار کارآ سهام قیمت‌ها خود منعکس‌کننده اطلاعات همچون شرایط سوددهی و فعالیت‌های آینده شرکت می‌باشد. در واقع هر چقدر که قیمت سهام رشد مطلوب‌تری داشته باشد، احتمال ریسک نکول شرکت پایین‌تر است که این امر خود می‌تواند ریسک کژگزینی بانک را کاهش دهد.

بنابراین بازار سرمایه و به خصوص بازار سهام کارآ در کنار بانکداری اسلامی در نظام مالی اسلامی زمینه کاهش ریسک‌هایی از جمله کژگزینی و کژمنشی را فراهم می‌کند. در واقع بانک‌های اسلامی به دلیل ملزم بودن به ورود به بخش واقعی اقتصاد در مواردی جهت تأمین نیازهای مشتریان خود در قالب عقود شرعی نیازمند دقت نظر بیشتری در باب انتخاب مشتریان خود می‌باشند.

بانک‌ها با انتخاب شرکت‌های فعال در بازار سهام، ریسک خود را از باب نکول اعتباری و همچنین ریسک خطر اخلاقی در مورد تسهیلات مشارکتی به نحو چشم‌گیری کاهش می‌دهند؛ به این طریق که در صورتی که شرکت‌های سهامی بخواهند به این انتخاب‌های ناصحیح (نکول و ریسک اخلاقی) گرایش پیدا کنند، با افشای این اطلاعات توسط فعالان حاضر در بازار سهام همچون حسابرسان مستقل با افت شدید در قیمت سهام و کاهش ارزش اعتباری مواجه می‌شوند که برای این شرکت‌ها هزینه‌های سنگینی در پی خواهد داشت. بنابراین اعطای تسهیلات به شرکت‌های سهامی فعال در بازار سهام توسط بانک‌ها به دلیل نظارت فعالان بازار سرمایه با ریسک‌های کمتری نسبت به دیگر شرکت‌ها همراه است.

افزون بر این در بانک‌های اسلامی که در جوامع غیر اسلامی مشغول به فعالیت هستند، انتخاب مشتریانی که مسائل شرعی اسلامی را در انجام فعالیت‌های اقتصادی خود رعایت می‌کنند، اهمیت بالایی دارد که این امر می‌تواند از طریق ظرفیت‌هایی که در بازار سرمایه که مسائل شرعی اسلام را در رتبه‌بندی شرکت‌ها لحاظ می‌کنند تا حدودی مرتفع شود. این امر منوط به لحاظ شاخص رعایت مسائل شرعی به‌عنوان یکی از شاخص‌های تعیین رتبه اعتباری شرکت‌های فعال در بازار سهام می‌باشد. در واقع بانک‌های اسلامی می‌توانند با مشاهده درصد

رعایت این شاخص از سوی این شرکت نسبت به اعطا و یا عدم اعطای تسهیلات تصمیم بگیرند.^۱ در شکل پایین نحوه بهره‌گیری بانکداری اسلامی از ظرفیت‌های بازار سهام جهت غربالگری متقاضیان تسهیلات از طریق قیمت و بازدهی کشف شده برای اوراق سهام منتشر شده توسط شرکت‌ها نشان داده شده است.

نمودار ۱: نمودار غربالگری متقاضیان تسهیلات بانک به کمک بازار سهام

فرآیند و روابط غربالگری متقاضیان تسهیلات بانکداری اسلامی به کمک بازار سهام:

۱. ورود شرکت‌ها به بازار سهام و عرضه سهام؛
۲. اعطای درخواست دریافت تسهیلات به بانک؛
۳. بانک با بررسی شرایط و وضعیت قیمت سهام و سایر شرایط همچون گزارش‌های حسابرسی فعالان بازار سرمایه اقدام به تصمیم‌گیری در ارتباط با متقاضیان تسهیلات می‌کند؛
۴. بانک شرکت‌هایی که عملکرد موفق و چشم‌انداز خوبی دارند که در قیمت سهام آنها منعکس می‌باشد را برای اعطای تسهیلات انتخاب می‌کند؛

۱. در ارتباط با معرفی شاخص‌های شریعت تاکنون از سوی مؤسسه‌های رتبه‌بندی اعتباری چه در کشورهای اسلامی و چه در کشورهای غیر اسلامی که بانک‌های اسلامی در آنجا مشغول به فعالیت هستند، هیچ‌گونه اقدام عملی صورت نگرفته است. افزون بر این در زمینه پژوهش‌های نظری خلأ این مطالعات احساس می‌شود. در واقع رتبه‌بندی شرکت‌ها بر اساس شاخص‌هایی که نشان‌دهنده درصد رعایت اصول شریعت در فعالیت‌های خود است می‌تواند به بانک‌های اسلامی در جهت تخصیص بهینه منابع با رعایت اصول شریعت کمک کند.

۵ و ۶. دارندگان منابع مازاد با توجه به شرایط و اهداف خود اقدام به پس انداز منابع مازاد خود در هریک از بازار سرمایه و نظام بانکی می کنند.

۴-۲. غربالگری از طریق کمک به جهت دهی تخصیص منابع بانکی به بخش های مختلف اقتصادی یک ویژگی معماگونه در وام (تسهیلات) بانکی این است که بانک اغلب در اعطای وام (تسهیلات) به شرکت های محلی یا شرکت های فعال در صنایع خاص، مانند انرژی تخصص پیدا می کند. از این جهت، این رفتار به نظر می رسد که شگفت آور باشد؛ زیرا این معنا را خواهد داشت که بانک در حال تنوع بخشی سبد وام دهی خود نیست و به این ترتیب بیشتر خود را در معرض ریسک قرار می دهد. اما از دید دیگری این تخصص مفهوم کاملی دارد. مشکل کژگزینی ایجاب می کند که بانک مشتریان را غربال کند. برای بانک راحت تر است که با تمرکز وام های (تسهیلات) خود بر شرکت هایی که در صنایع خاصی فعال هستند، از آن صنایع اطلاعات بیشتری کسب کند و بنابراین بهتر می تواند نسبت به شرکتی که می تواند پرداخت های منظمی بابت بدهی خود داشته باشد پیش بینی کند (میشکین، ۱۳۸۸، ص ۵۰۹).

بورس اوراق بهادار به دلیل پذیرش شرکت های مختلف جهت تأمین مالی از طریق انتشار اوراق بهادار از بخش های مختلف اقتصادی از جمله صنعت، خدمات، کشاورزی و انرژی توانایی کشف بازدهی سرمایه گذاری در هر بخش و حتی زیربخش های مختلف هر بخش کلی را دارد. در واقع بورس اوراق بهادار طی فرایند کشف قیمت و بازدهی اوراق اقدام به انتشار اطلاعات در زمینه بازدهی بخش های مختلف اقتصادی می کند.

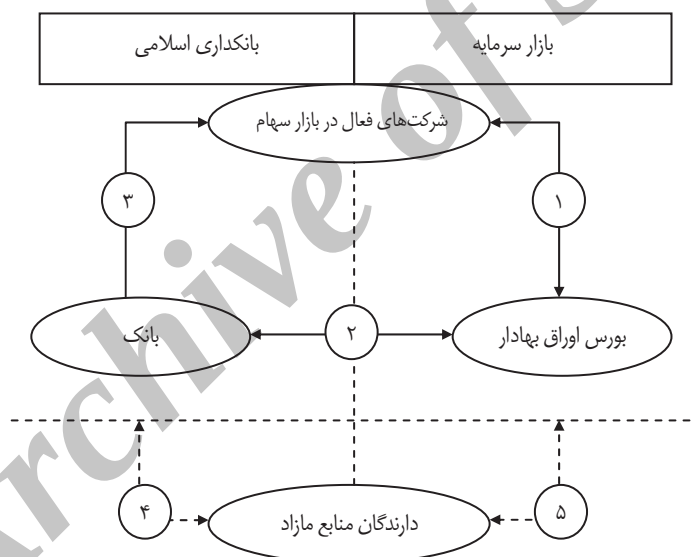
وجود این مزیت در بورس اوراق بهادار زمینه را برای بانک ها جهت تخصیص بهینه منابع به بخش های مختلف اقتصادی فراهم می کند. در واقع بانک ها با توجه به رسالت خود که بیشینه کردن سود جهت پاسخ گویی به سهام داران و سپرده گذاران است، می توانند با استفاده از ظرفیت فراهم شده توسط بورس اوراق بهادار در زمینه کشف بازدهی بخش های مختلف اقتصادی، این رسالت خود را از طریق اعطای تسهیلات و تأمین مالی بخش هایی که دارای بالاترین بازدهی می باشند به بهترین نحو انجام دهند.

کمک بورس اوراق بهادار به بانکداری اسلامی جهت غربالگری بخش های مختلف اقتصادی به منظور تخصیص بهینه منابع، بانک ها را در دستیابی به پرتفوی بهینه دارایی های (اعطای تسهیلات) خود یاری می کند؛ بنابراین بانک ها با گذر زمان در بخشی که اقدام به اعطای تسهیلات می کنند، تخصص لازم جهت انتخاب مشتریان و نحوه انتخاب روش های اعطای تسهیلات را به دست می آورند. به این صورت که بانک با فعالیت طولانی مدت در یک بخش خاص نسبت به

شرایط بازار و شرکت‌های فعال در آن بخش شناخت کامل‌تری نسبت به قبل پیدا می‌کند که این امر بانک را در پیشینه کردن منافع خود یاری می‌کند.

افزون بر این بورس اوراق بهادار با در نظر گرفتن شاخص‌هایی همچون رعایت مسائل شرعی از سوی شرکت‌های فعال در این بازار می‌تواند نسبت به اعلام رعایت مسائل شرعی در هر بخش اطلاعات مفیدی را ارائه کند که این اطلاعات می‌تواند به کمک بانکداری اسلامی جهت غربال بخش‌های مختلف اقتصادی از لحاظ مسائل شرعی برای اعطای تسهیلات بیاید. این امر زمینه کاهش ریسک شریعت بانکداری اسلامی را به کمک ظرفیت‌های ایجاد شده در بورس اوراق بهادار فراهم می‌کند.^۱

در نمودار زیر نحوه بهره‌گیری بانکداری اسلامی از ظرفیت‌های بورس اوراق بهادار جهت غربالگری بخش‌های مختلف اقتصادی نشان داده شده است.

نمودار ۲: بهره‌گیری بانکداری اسلامی از ظرفیت‌های بورس اوراق بهادار جهت غربالگری بخش‌های مختلف اقتصادی

فرآیند و روابط بهره‌گیری بانکداری اسلامی از ظرفیت‌های بورس اوراق بهادار جهت غربالگری بخش‌های مختلف اقتصادی:

۱. این بحث نیز مانند مورد قبلی هنوز نه تنها عملیاتی نشده است؛ بلکه مطالعات نظری قابل توجهی نیز ندارد. در واقع این مباحث بیشتر در کشورهایی که دارای سیستم مالی دوگانه هستند، کاربرد دارد تا کشورهایی همچون ایران که فعالیت‌های مالی و اقتصادی آنها به‌طور کامل بر اساس اصول شریعت است.

۱. ورود شرکت‌ها و بنگاه‌های بخش‌های مختلف اقتصادی به بازار سرمایه برای تأمین مالی؛
۲. بانک با ورود به بازار سرمایه با توجه به بازدهی‌های کشف شده برای بخش‌های مختلف اقتصادی (کشف بازدهی بخش‌های مختلف اقتصادی با توجه به اوراق و شرایط شرکت‌های فعال در هر بخش) اقدام به انتخاب بخش‌ها و زیربخش‌های با بازدهی مطلوب برای اعطای تسهیلات می‌کند؛
۳. بانک تسهیلات و منابع مالی خود را به بخش‌هایی با بالاترین بازدهی تخصیص می‌دهد؛
- ۴ و ۵. دارندگان منابع مازاد با توجه به شرایط و اهداف خود اقدام به پس‌انداز منابع مازاد خود در هریک از بازار سرمایه و نظام بانکی می‌کنند.

۴-۳. غربال‌گری از طریق کاهش تقاضا برای تسهیلات مشارکتی بانکداری اسلامی

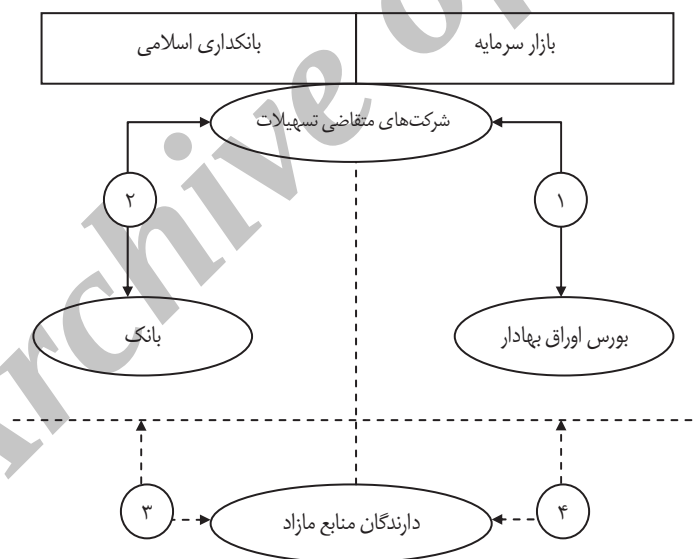
با توسعه بازار سرمایه، سرمایه‌گذاران نهادی و شرکت‌های بزرگ جهت تأمین مالی بر بازار سرمایه متمرکز خواهند شد. بنابراین بانک‌ها فقط با انبوهی از مشتریان خرد مواجه خواهند بود که این مسئله سبب خواهد شد که نوسان نرخ بهره بانک‌ها به دلیل کوچک بودن حجم اعتبارات درخواستی مشتریان، صرفاً نوسان اندکی در سرمایه‌گذاری داشته و از قدرت کانال نرخ بهره در مکانیزم انتقال پولی کاسته شود. همچنین، در این شرایط با اعمال سیاست پولی و تغییر نرخ بهره اعتبارات،^۱ به‌طور عمده با تغییر در پرتفوی مشتریان جز مواجه خواهیم بود و پرتفوی سرمایه‌گذاران نهادی و شرکت‌های بزرگ، دستخوش تغییرات شدید نخواهد شد؛ بنابراین، از قدرت کانال قیمت سایر دارایی‌ها می‌تواند کاسته شود (کاشانی فقهی، ۱۳۸۶، ص ۳۲۴).

در واقع فعالیت بانک‌های تجاری باید قاعدتاً در بازار پول یا کوتاه‌مدت متمرکز باشد. در بخش تسهیلات، این بانک‌ها تأمین‌کننده مالی دارایی‌های جاری یا سرمایه در گردش شرکت‌ها هستند و در سمت بدهی‌های ترانزانه باید سپرده این نوع بانک‌ها از حساب جاری، حساب بین بانکی، حساب پس‌انداز و گواهی سپرده‌های یک‌ساله تشکیل شود (میشکین، ۱۳۸۸، ص ۳۷۷). بنابراین وجود بازار سرمایه اسلامی کارآ که شرایط پذیرش شرکت‌ها به‌منظور تأمین مالی بلندمدت و با ریسک بالا را داشته باشد، به ایجاد شرایطی به‌منظور حضور فعالان اقتصادی در این بازار برای تأمین مالی مشارکتی و با ریسک بالا منجر می‌شود که این امر می‌تواند بانکداری اسلامی را برای تمرکز بیشتر به فعالیت‌های بانکداری تجاری کوتاه‌مدت و همچنین کسب درآمد از محل فعالیت‌های خدماتی یاری کند.

۱. در نظام مالی اسلامی به دلیل حرمت بهره، این نرخ سود است که در عقود مشارکتی تحت تأثیر شرایط بازار قرار می‌گیرد؛ ولی در عقود مبادله‌ای این امر حاکم نیست و نرخ سود از ابتدا مقدار مشخصی است.

تعامل بازار سرمایه با بانکداری اسلامی در غربالگری متقاضیان تسهیلات از طریق جهت‌دهی متقاضیان دریافت تسهیلات بلندمدت و مشارکتی به سمت بازار سرمایه بانک‌ها را از درگیر کردن منابع به فعالیت‌های بلندمدت معاف می‌کند و زمینه را برای ورود به فعالیت‌های تخصصی بانکداری تجاری فراهم می‌کند.

این مورد از غربالگری به نوعی متفاوت از موارد قبلی است. در موارد قبلی شرکت‌ها بعد از اینکه به بانک جهت دریافت تسهیلات مراجعه می‌کردند به نوعی با غربال بانک از طریق ظرفیت‌های بازار سرمایه مواجه می‌شدند؛ در حالی که در مورد سوم غربالگری از بیرون بانک و به صورت کلی انجام می‌شود، به این صورت که شرکت‌ها بازار سرمایه و نظام بانکداری اسلامی را به نوعی مکمل یکدیگر جهت تأمین نیازهای مالی خود در نظر می‌گیرند و بر این اساس با توجه به مساعد دیدن شرایط تأمین نیازهای بلندمدت و مشارکتی خود از بازار سرمایه از درگیر کردن منابع نظام بانکداری اسلامی در فعالیت‌های بلندمدت و با ریسک بالا خودداری می‌کنند. نمودار ذیل نحوه غربالگری از طریق کاهش تقاضا برای تسهیلات مشارکتی بانکداری اسلامی را به وضوح نشان می‌دهد.

نمودار ۳: نمودار غربالگری از طریق کاهش تقاضا برای تسهیلات مشارکتی بانکداری اسلامی

فرآیند و روابط غربالگری از طریق کاهش تقاضا برای تسهیلات مشارکتی بانکداری اسلامی:

۱. شرکت‌ها و متقاضیان تسهیلات مشارکتی با توجه به شرایط و نوع نیاز خود اقدام به تأمین مالی از طریق بازار سرمایه می‌کنند؛

۲. شرکت‌ها در صورتی که نیاز به نقدینگی کوتاه‌مدت و همچنین سرمایه در گردش داشته باشند به نظام بانکداری اسلامی مراجعه می‌کنند؛
 ۳ و ۴. دارندگان منابع مازاد با توجه به شرایط و اهداف خود اقدام به پس‌انداز منابع مازاد خود در هریک از بازار سرمایه و نظام بانکی می‌کنند.

آثار روش‌های غربال‌گری معرفی شده

الف. کاهش مطالبات معوق بانک‌ها: استفاده بانک‌ها از روش‌های غربال‌گری معرفی شده زمینه کاهش مطالبات معوق به‌عنوان یکی از معضلات بانکداری بدون ربای کشور را فراهم می‌کند. در واقع در صورتی که شرکت‌های متقاضی دریافت تسهیلات، مرتکب ریسک نکول اعتباری شوند، این امر با افشای اطلاعات از سوی حساب‌رسان مستقل بازار سرمایه زمینه‌ساز کاهش ارزش سهام و رتبه اعتباری آنها می‌شود. بنابراین با وجود این شرایط، شرکت‌های متقاضی تسهیلات بانکی درصدد کاهش ریسک نکول اعتباری خود می‌باشند؛

ب. کاهش محدودیت‌های دسترسی به تسهیلات بانکی توسط مصرف‌کنندگان خرد: این امر در خصوص روش سوم غربال‌گری معرفی شده اتفاق خواهد افتاد. در واقع با رجوع شرکت‌های بزرگ برای تأمین مالی به بازار سرمایه تا حدودی منابع بانکداری اسلامی جهت تخصیص اعتبار به مصرف‌کنندگان خرد آزاد می‌شود. بنابراین بر اساس روش پیشنهادی زمینه برای دسترسی سریع‌تر مصرف‌کنندگان خرد به منابع مالی فراهم می‌شود؛

ج. سهولت دستیابی متقاضیان به منابع مالی بانک‌ها: با بهره‌گیری بانکداری اسلامی از روش‌های معرفی شده به‌خصوص روش اول جهت غربال‌گری گیرندگان تسهیلات زمینه سهولت دستیابی متقاضیان به منابع مالی بانک‌ها فراهم می‌شود. در واقع شرکت‌هایی که رتبه اعتباری مطلوبی دارند می‌توانند به راحتی به منابع مالی از طریق بانک‌ها دسترسی داشته باشند که دلیل اصلی آن نیز این است که در هنگام ارائه درخواست دریافت تسهیلات به بانک‌ها با رقبای خود که ریسک اعتباری بالایی دارند مواجه نمی‌باشند؛ زیرا در غربال‌گری که بانک انجام داده است مشتریان با ریسک بالا حذف می‌شوند؛

د. کم‌رنگ شدن نقش وثیقه در اعطای تسهیلات: با بهره‌گیری بانکداری اسلامی از روش‌های غربال‌گری معرفی شده به‌خصوص در روش‌های اول و سوم تا حدودی نیاز به گرفتن وثیقه‌های سنگین توسط بانک‌ها در هنگام اعطای تسهیلات کاهش می‌یابد. در واقع بانک‌ها در ارتباط با شرکت‌های فعال در بازار سرمایه نیازمند بهره‌گیری از وثیقه سنگین به‌عنوان یکی از روش‌های غربال‌گری نسبت به شرکت‌هایی که در بورس اوراق بهادار حضور ندارند، نمی‌باشند؛

هـ. کاهش ریسک کژگزینی: از جمله ریسک‌هایی که بانک‌ها در اعطای تسهیلات با آن مواجه می‌شوند، ریسک کژگزینی است؛ این در حالی است که بهره‌گیری بانکداری اسلامی از روش‌های غربالگری مطرح شده تا حدود زیادی این ریسک را کاهش می‌دهد. نحوه کاهش این ریسک نیز به این طریق است که بانک‌ها بر اساس درجه اعتباری شرکت‌ها به ارائه تسهیلات می‌پردازند و تسهیلات به شرکت‌هایی که احتمال ریسک نکول اعتباری آنها بالاست، اعطا نمی‌کنند؛

و. بهبود پرتفوی تسهیلات اعطایی بانک‌ها: استفاده از روش‌های غربالگری متقاضیان دریافت تسهیلات بانکی به‌خصوص در روش دوم زمینه بهبود پرتفوی تسهیلات اعطایی بانک‌ها را فراهم می‌کند. به این طریق که بانک‌ها اقدام به اعطای تسهیلات و تأمین مالی بخش‌هایی می‌کنند که بالاترین بازدهی را دارند؛

ز. ایجاد تعامل بین بازار سرمایه و بانکداری اسلامی: در واقع بهره‌گیری بانکداری اسلامی از ظرفیت‌های ایجاد شده از طریق بازارهای ثانویه موجود در بازار سرمایه زمینه را برای ایجاد تعامل بین بازار سرمایه و بانکداری اسلامی فراهم می‌کند که نتیجه آن افزایش هم‌افزایی دو بازار از لحاظ کارایی است. در واقع ایجاد تعامل بین بازارهای سرمایه و بانکداری اسلامی منجر به تعمیق بازارهای مالی و در نتیجه تسریع رشد اقتصادی می‌شود؛

ح. کاهش ریسک شریعت در بانکداری اسلامی: دو مورد نخست از روش‌های غربالگری که به صورت اجمالی در ارتباط با مسائل شرعی مطرح شد می‌تواند در کاهش ریسک شریعت بانک‌های اسلامی که در جوامع غیراسلامی مشغول به فعالیت هستند به کار گرفته شود؛ البته این امر منوط به معرفی شاخص‌های شریعت در ارتباط با رتبه‌بندی شرکت‌های فعال در بورس اوراق بهادار می‌باشد که تاکنون در هیچ کشوری عملیاتی نشده و مباحث نظری آن نیز به صورت جدی مطرح نشده است. بهره‌گیری از این روش‌ها در کشورهای اسلامی همچون ایران که تمام فعالیت‌های آن بر اساس اصول شریعت می‌باشد ضرورتی ندارد.

الزامات اجرایی روش پیشنهادی

الف. افزایش عمق بازار سرمایه (بورس اوراق بهادار): استفاده از روش‌های معرفی شده نیازمند وجود یک بازار سرمایه با عمق بالا و همچنین کارایی بالاست. جهت افزایش عمق بازار سرمایه باید شرکت‌های مختلف از بخش‌های مختلف اقتصادی برای تأمین مالی وارد شوند. بنابراین باید در این زمینه تمهیدات لازم جهت ورود هرچه سهل‌تر و سریع‌تر شرکت‌های متنوع فراهم شود؛

ب. ایجاد نهادهای رتبه‌بندی اعتباری: یکی از نهادهای مهم بازار سرمایه که می‌تواند در جهت

اجرایی شدن روش های مطرح شده مؤثر باشد، نهادها و شرکت های رتبه بندی است. در واقع شرکت های رتبه بندی با اعلام رتبه اعتباری اوراق و شرکت های حاضر در بورس اوراق بهادار زمینه را برای استفاده حداکثری بانکداری اسلامی از روش های غربالگری فراهم می کنند؛

ج. ایجاد تنوع در ابزارهای مالی: جهت اجرایی شدن روش های پیشنهادی برای بانکداری اسلامی باید زمینه ایجاد تنوع در اوراق بهادار قابل معامله در بورس اوراق بهادار فراهم شود. ایجاد تنوع در اوراق منتشره زمینه را برای حضور فعال عامه مردم با توجه به نوع رفتارهای مالی را سبب می شود؛ به این طریق که با انتشار اوراق بهادار با درجه ریسک های مختلف زمینه جذب افراد ریسک گریز،^۱ ریسک خنثی^۲ و ریسک پذیر^۳ فراهم می شود که نتیجه مثبت این عمل افزایش حضور عاملان بازار و همچنین افزایش عمق بازار سرمایه می گردد؛

د. افزودن شاخص رعایت مسائل شرعی جهت رتبه بندی شرکت ها: یکی از مواردی که جهت به کارگیری روش های غربالگری در بانکداری اسلامی می تواند استفاده شود، معرفی شاخص های مرتبط با ریسک شریعت در بازار سرمایه است که این امر در کشورهایی که اقتصاد غیر اسلامی دارند و در این حال بانک های اسلامی در آن فعالیت می کنند اهمیت بیشتری دارد.

جمع بندی و نتیجه گیری

۱. بانک ها به عنوان مؤسسه های مالی نقش بسزایی در دستیابی به رشد اقتصادی از طریق انباشت سرمایه دارند. بانک ها همانند سایر بنگاه های اقتصادی به دنبال حداکثر سود هستند و برای رسیدن به این هدف اقدامات مختلفی انجام می دهند؛

۲. از جمله اقدامات بانک ها برای کسب سود جهت پاسخ گویی به سپرده گذاران و سهام داران اعطای تسهیلات و یا تأمین مالی متقاضیان به منابع مالی می باشد. انجام این کار از سوی بانک ها همراه با ریسک های متعددی از جمله ریسک کژگزینی و اعتباری می باشد. در واقع بانک ها برای دستیابی به حداکثر سود باید در صدد مدیریت و کاهش این ریسک ها باشند؛

۳. از جمله اقداماتی که بانک ها جهت کاهش ریسک های مربوط به اعطای تسهیلات انجام می دهند مواردی همچون غربالگری و پایش، گرفتن وثیقه، ضمانت تسهیلات گیرنده توسط شخص ثالث است. در واقع بانک ها براساس نوع مشتری خود اقدام به انجام هریک و یا مجموعه ای از این فعالیت ها می کنند؛

۴. غربالگری متقاضیان تسهیلات به عنوان یکی از موارد مدیریت ریسک اعتباری همواره مورد

1. Risk Averse

2. Risk Neutral

3. Risk Venture

توجه بانک‌ها بوده است. در واقع بانک‌ها جهت کاهش ریسک کژگزینی و ریسک نکول اعتباری اقدام به غربالگری گیرندگان تسهیلات می‌کنند. این اقدام بانک از طریق بررسی وضعیت مالی و اقتصادی شرکت، بررسی صورت‌حساب‌های متقاضیان و چشم‌انداز و آینده شرکت از نظر مالی و در مواردی بررسی شرایط شرکت از نزدیک توسط بانک است؛

۵. بازارهای ثانویه اوراق بهادار موجود در بازار سرمایه به‌عنوان بازار متشکل خود تنظیم‌گر به دلیل داشتن ویژگی‌هایی از جمله شفافیت اطلاعات، کشف بازدهی و قیمت اوراق و همچنین مدیریت ریسک توانایی دارد بانکداری اسلامی را جهت غربالگری متقاضیان تسهیلات بانکی و همچنین بهبود پرتفوی تسهیلات اعطایی بانک یاری کند؛

۶. شرکت‌ها برای ورود به بازار سهام جهت عرضه سهام و تأمین مالی نیازمند رعایت الزامات و قوانین استاندارد هستند. در واقع ورود شرکت‌ها به بازار سهام زمینه را برای افشای اطلاعات مالی و همچنین شفافیت اطلاعات فراهم می‌کند که نتیجه آن تعیین رتبه اعتباری و کشف قیمت واقعی سهام است. این مزیت ورود شرکت‌ها به بورس اوراق بهادار زمینه را برای بهره‌گیری بانکداری اسلامی جهت غربالگری متقاضیان تسهیلات فراهم می‌کند. روش کار به این صورت است که شرکت‌های فعال بورس نسبت به سایر شرکت‌ها در اولویت هستند و در بین آنها شرکت‌هایی با رتبه اعتباری بالاتر در اولویت بعدی برای اعطای تسهیلات از سوی بانک‌ها می‌باشند. بانک‌ها در بانکداری اسلامی از اعلام رتبه شرکت‌ها از لحاظ مسائل شرعی می‌توانند جهت غربالگیرندگان تسهیلات از نظر رعایت مسائل شرعی بهره گیرند؛

۷. از دیگر ویژگی‌های بازار ثانویه اوراق بهادار توانایی کشف بازدهی بخش‌های مختلف اقتصادی (صنعت، کشاورزی، خدمات و...) و همچنین زیربخش‌های مختلف اقتصادی است. بانک‌ها می‌توانند از این ظرفیت ایجادشده جهت تخصیص اعتبار به بخش‌هایی با بازدهی بالاتر استفاده کنند. افزون بر این بانک‌ها در بانکداری اسلامی می‌توانند از ظرفیت ایجاد شده در بازار سرمایه برای تعیین رتبه رعایت مسائل شرعی جهت غربال بخش‌های مختلف از نظر مسائل شرعی استفاده کنند؛

۸. بازار سرمایه به‌عنوان بازاری بلندمدت با جذب متقاضیان منابع مالی مشارکتی و بلندمدت می‌تواند بانکداری اسلامی را جهت غربال متقاضیان منابع مالی یاری کنند. با تمرکز متقاضیان منابع مالی انبوه، بلندمدت و مشارکتی به بازار سرمایه زمینه برای کاهش فشار به بانکداری اسلامی که از طریق تأمین مالی بلندمدت و مشارکتی که همراه با هزینه‌هایی برای بانک نیز هست، فراهم می‌شود؛ لذا این امر زمینه تمرکز بانک‌ها را به فعالیت‌های بانکداری تجاری که برای آن تخصص یافته‌اند، فراهم می‌کند. این نوع از غربالگری متفاوت از دو روش قبل به دلیل غربال نیازمندان به

منابع مالی قبل از رجوع به بانک است و از طریق خود متقاضیان منابع مالی می باشد؛ در حالی که در دو مورد قبل شرکت بعد از مراجعه به بانک مورد غربال گری قرار می گرفت؛

۹. روش های پیشنهادی جهت غربال متقاضیان تسهیلات بانکداری اسلامی با آثار متعددی همراه خواهد بود، از جمله این آثار مواردی همچون کاهش مطالبات معوق بانک ها، کاهش محدودیت های دسترسی به تسهیلات بانکی توسط مصرف کنندگان خرد، سهولت دستیابی متقاضیان به منابع مالی بانک ها، کم رنگ شدن نقش وثیقه در اعطای تسهیلات، کاهش ریسک کژگزینی، بهبود پرتفوی تسهیلات اعطایی بانک ها، ایجاد تعامل بین بازار سرمایه و بانکداری اسلامی، کاهش ریسک شریعت در بانکداری اسلامی است؛

۱۰. روش های پیشنهادی جهت بهبود غربال تسهیلات گیرندگان بانکداری اسلامی با توجه به ظرفیت های بازار سرمایه نیازمند وجود پیش نیازهایی از جمله ایجاد تنوع در ابزارهای مالی، ایجاد نهادهای رتبه بندی اعتباری، افزایش عمق بازار سرمایه (بورس اوراق بهادار)، افزودن شاخص رعایت مسائل شرعی جهت رتبه بندی شرکت ها است.

منابع

۱. پیل بیم، کیث (۱۳۹۱)، تأمین مالی و بازارهای مالی، ترجمه حسین قضاوی، چاپ اول، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی ج.ا.ا.
۲. جلیلی، محمد (۱۳۸۹)، «سامانه اعتبارسنجی مشتریان بانکی و بیمه‌ای مطالعه موردی: تجربه شرکت مشاوره رتبه‌بندی اعتباری ایران»، فصلنامه پول و اقتصاد، ش ۴، ص ۲۲۱-۲۴۲.
۳. ختائی، محمود (۱۳۷۸)، گسترش بازارهای مالی و رشد اقتصادی، تهران: مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی-پژوهشکده بانک مرکزی ج.ا.ا.
۴. خلیلی عراقی، مریم (۱۳۸۴)، «مدیریت ریسک اعتباری با به‌کارگیری مدل‌های تصمیم‌گیری»، پژوهش‌های اقتصادی، ش ۱۶، ص ۱۸۳-۲۱۲.
۵. عبده تبریزی، حسین و میثم رادپور (۱۳۹۰)، «جایگاه بازار سرمایه و نقش آن در تعامل با صنعت بانکداری (فایل پاورپوینت)»، اولین کنفرانس بین‌المللی صنعت بانکداری و اقتصاد جهانی، تهران: مرکز همایش‌های بین‌المللی صدا و سیما.
۶. کازرونی، سیدعلی‌رضا (۱۳۷۷)، «توسعه مالی و رشد اقتصادی: شواهد عینی»، مجموعه مقالات هشتمین سمینار کنفرانس سیاست‌های پولی و ارزی (پس‌انداز و سرمایه‌گذاری، بازار پول و سرمایه و جایگاه نظام بانکی)، تهران: مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی وابسته به بانک مرکزی ج.ا.ا.
۷. کاشانی فقهی، محمد (۱۳۸۶)، تکمیل نهادهای مالی در کشور، چاپ اول، تهران: پژوهشکده پولی و بانکی، بانک مرکزی ج.ا.ا.
۸. میشکین، فردریک. اس (۱۳۸۸)، اقتصاد پول و بانکداری و بازارهای مالی، ترجمه و تألیف حسین قضاوی، جلد اول، چاپ اول، تهران: مؤسسه عالی آموزش بانکداری ایران، بانک مرکزی ج.ا.ا.
۹. نظرپور، محمدنقی و میثم حقیقی (۱۳۸۸)، ارتباط متقابل بانکداری اسلامی و بازار سرمایه، بانک انصار، چاپ اول.
10. Haas, Ralph de and Horen, Neeltje van (2010), *ghen screening and monitoring during a financial crisis?*, One Exchange Square, London, EC2A 2JN, UK.